

MAREK LIS

Öngyilkosság a filmekben

ABSTRACT

A simple research in the most important on-line resource named Internet Movie Data Base (www.imdb.com) using the keyword "suicide" gives as its result a list of 5079 films, and 1180 more on the subject "suicide-attempt". It does mean that the phenomenon of suicide is widely presented by moviemakers. Even as suicide is a frequent subject in movies, it remains a neglected, poorly explored field of research. By providing a panorama of movie suicides, the author argues that the issue of artistic representation of suicide has serious ethical consequences. Does a suicide – committed or attempted, real or fictional – in a movie influence the behavior of the audience? Whom and how may it concern? What kind of consequences can be observed after the broadcasting of a movie with a suicide as subject? The present study calls attention on ethical concerns from a media effects perspective.

(Abstract compiled by Péter Jenei)

A legfontosabb (és majdnem teljes) internetes film-adatbázisban (www.imdb.com) az „öngyilkosság” címszóval történő keresés eredménye egy 5079 tételes lista (és még 1180 az „öngyilkossági kísérlet”-re): ez azt jelenti, hogy az öngyilkosság jelenségével a filmkészítők széles köre foglalkozik. Bár más témák népszerűbbek – az IMDB-ben több mint 72 ezer film jelenik meg a „szex” címszónál, majdnem 13 ezer a „szerelem”-nél, 10 ezer a „halál”-nál (de csak 1129 filmet találunk az „anya” címszóval és 980-at a „Biblia”-val) – a további keresés az öngyilkosság különféle indítékairól számol be: sokszáz film főszereplője kísérel meg öngyilkosságot (*Forrest Gump*, rend. R. Zemeckis, 1994) vagy öli meg magát különböző fegyverekkel, puskával vagy más módszerekkel (pl. akasztással a *A remény rabjaiban*, rend. F. Darabont, 1994; túladagolással a *Sala samobójcőwlÖngyilkosok szobája*-ban, rend. Jan Komasa, 2011²), az öngyilkosság különböző korosztályokat veszélyeztet, gyerekeket, tizenéveseket, mint a *Rómeó és Júlia*-ban (rend. F. Zeffirelli, 1968). Ez a klasszikus példa emlékeztet arra, hogy az öngyilkosság a jétkfilmekben nem új és eredeti jelenség: sok film korábban írott művek, irodalom vagy dráma feldolgozása, melyek szereplői megölik magukat, mint a Shakespeare dráma feldolgozásainak főszereplői vagy Júdás az evangélium sok filmváltozatában (de nem mindben, pl. *Krisztus utolsó megkísértése*, rend. M. Scorsese, 1988!). Sok önéletrajzi filmben is öngyilkosság vet véget a szereplők életének, mint pl. Goebbelsének és Hitlerének a *Bukásban* (*Der Untergang*, rend. O. Hirschbiegel, 2004).

Az öngyilkosságnak (és tágabb értelemben – a halálnak) komoly erkölcsi következményei vannak. Bemutathatja-e a filmkészítő valóságos halált? Öngyilkosságot?

1 <http://www.imdb.com/find?q=suicide&s=kw> – letöltés dátuma: 2013.05.29.

2 A szövegben a filmek magyar/eredeti címükkel szerepelnek.

Amos Vogel megjegyzi, hogy a filmekben a halál tabu, és megmarad az emberi élet végső titkának. A népszerű romantikus filmek, ahol az ember „halála fegyvelmezt és steril mint a *Love Story*ban)” az elfogadott társadalmi értékrendet támogatják: a bűnözők és a holttestek „ki vannak közösítve”; dokumentumfilmekben a filmkészítő érdeklődése „szinte kivétel nélkül a halál és a ravatalozó előtt ér véget”: gyakorlatilag a valóságos halál ábrázolására igen kevés példa van a filmekben. Érdekesekek ilyen szempontból a háborús filmek: Németországban a nácik „teljességgel száműzték a halált a filmjeikből – nem voltak elesett katonák, sem polgári áldozatok, a koncentrációs táborokban nem voltak holttestek,; ugyanezt tette az amerikai filmipar a vietnami háború halottaival vagy az atombomba áldozataival Hirosimában és Nagaszakiban – ezek a képek tiltottak voltak. A halál elrejtésének politikai okai nyilvánvalóak: a cenzúra segített elkerülni a háború kegyetlensége elleni tiltakozásokat.

Krzysztof Kiesłowski, az egyik nagy filmrendező hangot adott annak az erős meggyőződésének, hogy a filmekben „nem lehet mindent bemutatni. Ez a dokumentumfilmek nagy problémája. (...) Ha filmet készítek a halálról, akkor nem filmezhetek le egy haldoklót, mert az olyan bensőséges élmény, amit nem szabad megzavarni. Azt is észrevettem, hogy dokumentumfilm készítésekor minél közelebb akartam kerülni valakihez, az engem érdeklő személy annál inkább elzárkózott”. Ez volt az egyik oka annak, hogy a rendező a hetvenes években a dokumentumfilmekről a játékfilmekre váltott: „Valaki a halálán van. De rendben van. Egy perc múlva újra fölkel. És így tovább”³. Kétségtelen, hogy Kiesłowski megvédte a dokumentumfilm és a játékfilm közötti filmes és etikai határokat, ahol az utóbbiban a haldoklás (és az öngyilkosság) nem valóságos, és ezért elfogadható.

Valószínűleg figyelniünk kell arra is, hogy a média (és benne a film) nem lehet teljesen szabad. Denis McQuail, aki a média normatív elméleteit fejtegeti, vázolja a „közösségi felelősség elméletét”, amelyből következik a polgárok szabadságának védelme és a média kötelezettségei a társadalommal szemben: a hírközlő médiának „valóságshűnek, pontosnak, kiegyensúlyozottnak, objektívnek” kell lennie, és követnie kell „a megegyezés szerinti etikai kódexet”.⁴ Ezek az általános megállapítások pontosabbak lesznek, ha a film szerepével foglalkozunk, ahogyan azt a mozivászon és a televízió bemutatja, a videók vagy DVD-k rögzítik. Michael Kunczik és Astrid Zipfel, akik értelmezik a meggyőzés elméletét (a médiában jelenlévő erőszak hatásairól szóló egyik hipotézist), idézik David P. Phillips 1974-ben publikált kutatását: „Marilyn Monroe öngyilkosságának bejelentése után megnőtt az öngyilkosságok száma az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában (»Wertherhatás«). D. P. Phillips egy későbbi kutatása szerint (1982) az öngyilkosságok száma növekedett a televíziós szappanoperák fiktív öngyilkosságainak utánzása miatt, de miután Ronald C. Kessler és Horst H. Stipp (1984) újra megvizsgálta az adatokat, fény derült Phillips tanulmányainak számos módszertani hibájára (például az öngyilkosságokat a fiktív öngyilkossági jelenetek közvetítése előtt követték el)⁵.

3 STOK: Kiesłowski on Kiesłowski, 86.

4 McQUAIL: McQuail's Mass Communication Theory, 149–150.

5 KUNCIK–ZIFFEL: Publizistik, 412.

Egy filmet nem tekinthetünk az öngyilkosság egyetlen okának: a média hatásai sokkal összetettebbek a közönség aktív szerepe miatt. De azt jelenti, hogy az öngyilkossági jelenetek befolyásolhatnak egy bizonyos típusú nézőt. Kunczik és Zipfel valóban bizonyította, hogy a *Casualty* brit sorozat 1996. november 2-i adása után, melyben paracetamol túladagolással kíséreltek meg öngyilkosságot, a gyógyszer-túladagolás miatti orvosi beavatkozások száma 17%-kal növekedett az adás utáni első héten, és 9%-kal az utána következőn. A 32 páciens közül, akik látták a *Casualty*-t, hatan nyilatkoztak úgy, hogy ez a televíziós program befolyásolta tettüket. De Kunczik és Zipfel azt is megjegyzi, hogy a megfigyelt esetek száma túl alacsony az általános következtetéshez.⁶ De érdekes lenne tanulmányozni az egész *Casualty* sorozatot (majdnem 800 epizód!), melyet 1986-tól mostanáig sugároztak.⁷

Ha a kutatás és a tanulmányok nem is erősítik meg a médiatartalom (mint például a filmek fiktív öngyilkosságai) közvetlen hatását, mégis föl kell tennünk a kérdést a filmkészítők felelősségéről, például a pszichológiai zavarokkal küzdő nézőkkel szemben.

A filmekben látható öngyilkosságok körképe

Az öngyilkosság drámai mozzanata sok ezer filmnek, melyeket különböző társadalmi, kulturális vagy vallási környezetben: főszereplők sikeresen ölik meg magukat (*Solaris/Solyaris*, rend. A. Tarkovszkij, 1972), gondolnak az öngyilkosságra (*Patch Adams*, rend. T. Shadyac, 1998) vagy nem sikerül elérni céljukat (*Wilbur öngyilkos akar lenni/Wilbur Wants to Kill Himself*, rend. L. Scherfig, 2002); az öngyilkosság lehet előre megfontolt, tudatos tett (*The Sound of Insects: Record of a Mummy*, rend. P. Liechti, 2009) vagy kétségbeesett menekülés a testi-lelki szenvedéstől *Milíó dolláros bébi (Million Dollar Baby*, rend. C. Eastwood, 2004) vagy elviselhetetlen politikai elnyomástól *A mások élete (Das Leben der Anderen*, F. Henckel von Donnersmark, 2006). A szocio-kulturális szabályok is kényszeríthetnek idős embereket öngyilkosságra (*Narajama balladája/Narayama-bushi kő*, rend. S. Imamura, 1983) vagy követelhetik meg a becsületből elkövetett öngyilkosságot (*Harakiri/Seppuku*, rend. M. Kobayashi, 1962); néha az öngyilkosság áldozatnak látszik, olyan döntésnek, mely szükséges mások megsegítéséhez (*Az ördögűző/The Exorcist*, rend. W. Friedkin, 1973; *Ház a ködben/House of Sand and Fog*, rend. V. Perelman, 2003). Önmaga megölésének nincs nyilvánvaló értelmes magyarázata *A hetedik kontinens (Der siebente Kontinent*, rend. M. Haneke, 1989) vagy személyes legyőzhetetlen tragédia következménye (*Poézis – mégis szép az élet/Shi*, rend. L. Chang-Dong, 2010). A film lehet az eutanázia ideológiai támogatása (*A belső tenger/Mar adentro*, rend. A. Aménabar, 2004) vagy ellenzése (*Miele*, rend. V. Golino, 2013). Vallásos szempontból lehet figyelmeztetés az öngyilkosság utáni örök kárhozatra (*Csodás álmok jönnek/What Dreams May Come*, rend. V. Ward, 1998)... A filmbeli

6 KUNCZIK–ZIPPÉL: *Gewalt und Medien*, 97–98.

7 A sorozatnak saját honlapja van: www.bbc.co.uk/casualty. Az IMDB leírja a 10. epizódot (*Teeny Poppers*) az öngyilkossági kísérlettel együtt, sugárzás: 1986.11.15.: www.imdb.com/title/tt0096555/episodes.

öngyilkosságok, indítékaik, okaik és következményeik teljesebb felsorolásához terjedelmes publikációra lenne szükség, mint az első ilyen nagy tanulmány a filmbeli öngyilkosságokról, mely több mint 1500 öngyilkosság társadalmi mintáit elemzi amerikai és brit filmekben⁸: egy analóg tanulmány foglalkozhatna az öngyilkosság erkölcsi oldalával, tágabb földrajzi és kulturális kontextusban.

Mikor láthatta a közönség az első öngyilkosságot a moziban? Az IMDB két filmcímet ad meg az 1899. évből, csupán négy évvel a Lumière-féle mozi elindítása után: *A Dreyfus ügy/L'affaire Dreyfus* és *Suicide du Colonel Henry* (rend. G. Méliès). A híres öngyilkosságok hamarosan megjelentek a mozivásznon: *Werther* (rend. H. Pouctal, 1910) és *Cleopatra* (rend. C. S. Gaskill, 1912). Talán az egyik legismertebb és legnépszerűbb film a témáról az amerikai *Az élet csodaszép/It's a Wonderful Life* (rend. F. Capra, 1946). George Bailey (James Stewart) takarékszövetkezeti igazgató egy Bedford Falls nevű kisvárosban harcol a kapzsi bankárral, Henry Potterrel (Lionel Barrymore). Karácsonyeste Bailey észreveszi, hogy elvesztett 8000 dollárt, és mint felelőst börtönbe fogják zárni, a társaság tönkremegy, és végül Potter átveheti a várost. A családjára gondol, és az öngyilkosságot fontolgatja. De szeretteinek imádságára megjelenik egy második osztályú angyal, aki még nem érdemelte ki a szárnyait, Clarecenek (Henry Travers) hívják, és lejön a földre, hogy segítsen George-nak, aki egy hídon az öngyilkosságra gondol, „hogy eldobja Isten legnagyobb ajándékát”. Clarence megmutatja Georgenak, milyen lenne a kisváros nélküle, és ő felismeri, milyen csodálatos és gazdag az élete, és visszatér családjához és barátaihoz.

Az első kritika azt kifogásolta, hogy „ennek a filmnek a gyengesége e kritikus szempontjából a szentimentalitás – az illuzórikus életfelfogás”⁹. De Frank Capra filmje, mely még mindig népszerű családi film, karácsonykor minden évben sugározzák, éles ellentétben áll a materialista életfelfogással.¹⁰ Ahogyan a rendező megírta önéletrajzában, filmjét azoknak az embereknek szánta (*The Greatest Gift* volt az eredeti címe), akik elvesztették bátorságukat és illúzióikat, a társadalom peremén élőknek, azzal az üzenettel: „egyetlen ember sem tévedés”¹¹.

Másfelől vannak pesszimista filmjei Ingmar Bergmannak, aki nem kerülte el az öngyilkosság témáját. A *Nyári közjátékban* (*Sommarlek*, 1951) egy magányos 28 éves balerina, Marie (Maj-Britt Nilsson) titokzatos módon megkapja első szerelmének naplóját. Visszaemlékszik Henrikre (Birger Malmsten), első szerelmére, akivel 13 évvel ezelőtt találkozott, amikor elutazott a nyári szünidőre nagynénjéhez és nagybátyjához. Marie és Henrik egymásba szeretnek, és együtt töltik a nyári szünidőt. A nyár egyik utolsó napján Henrik meghal, miután fejest ugrik a vízbe. A baleset után Marie megkérdezi nagybátyját, van-e az életnek értelme. Nem öli meg magát, de a tagadó válasz – és Isten iránti gyűlölete – miatt éveken át védő és elszigetelő falat épít az élete körül.

Másképp reagál a szorongó halász Jonas Persson (Max von Sydow) egy közelgő tragédiára – egy Kína által kiprovokált nukleáris katasztrófára – Bergman *Úrvacso-*

8 STACK–BOWMAN: Suicide Movies.

9 CROWTHER: It's a Wonderful Life.

10 KRIZANOVICH: It's a Wonderful Life, 222–223.

11 RUEG: Le cinéma en quête de sens, 55.

ra (*Nattvardsgästerna*, 1963) című filmjében. Kétségbeesésében Jonas meg akarja ölni magát, és a Tomas Ericssonnal (Gunnar Björnstrand), a falusi lelkésszel való beszélgetésben keres vigasztalást. Tomas nem akarja meghallgatni, őt magát is kétségek gyötrik, és Jonast is megfertőzi velük: feleségének halála miatt négy évvel ezelőtt arra a következtetésre jutott, hogy nincs Teremtő, nincs Abszolútum, a halál a vég. Utána nincs semmi! Jonas rettegve hagyja el a templomot, és nem sokkal ezután a lelkészt értesítik öngyilkosságáról.

Max von Sydow itt mellékszereplő: talán ezért koncentrálnak a filmelemzések Tomas Ericssonra, küzdelmére Istennel és az ő hallgatásával¹², és nem Jonas alakjára, kétségbeesett tettének okaira és következményeire, terhes feleségére és családjára nézve (Tomasnak, a lelkésznek kell elmennie Jonas feleségéhez, hogy értesítse férje haláláról).

Krzysztof Zanussi, az erős erkölcsi felelősségérzetű filmrendező két különböző filmjében szerepel öngyilkosság: egy filmdrámában, a *Spirálban* (*Spirala*, 1978), és az *And a Warm Heartban* (*Serce na dloni*, 2008). A *Spirál* főszereplője, Tomasz Piątek (Jan Nowicki) agresszíven viselkedik a vendégekkel, akikkel egy hegyi szállóban találkozik. Másnap eltűnik valahol a Tátrában, a hegyek közt. A kutatás során szinte megfagyva találják rá: Tomasz megpróbálta megölni magát, miután elmenekült a kórházból, ahol kezelték. Halálos betegség váltotta ki a lelki krízist. Azok, akik találkoztak Tomaszszal a szállóban, meglátogatják a kórházban, de a haldoklás légköre egyre elviselhetlenebb. Egy nap, amikor felügyelet nélkül marad, Tomasz kinyitja az ablakot, és kivetí magát a mélybe. Az utolsó jelenet perspektívát vált: Tomasz a pizsamájában sétál a havas hegyek között. Michel Estève szerint a *Spirál* főszereplője azért lesz öngyilkos, hogy elkerülje a manipulációt, és szabad maradjon.¹³ Paradox módon Zanussi nem ért egyet az öngyilkossággal, amit bemutat: az egész film a haldoklásról arra emlékeztet, hogy az ember sohasem kész elfogadni a saját halálát. Tomasz öngyilkossága a halál ellen tiltakozik, nem az élet ellen! Mariola Marczak megjegyzi, hogy az utolsó jelenet metafizikai, talán vallásos perspektívát villant fel: a halál nem a létezés vége, hanem távozás egy ismeretlen valóságba. Egy sajátos materialista kultúra kontextusában Zanussi filmje emlékeztetett egy fontos alternatívára.¹⁴ A *Spirált* díjazta a Cannes-i Filmfesztivál ökumenikus zsűrije 1978-ban.

A filozófiai hangvételű *And a Warm Heart* (erkölcsi mese) egészen más: Konstany (Bohdan Stupka) gazdag ukrán oligarcha súlyos betegségben szenved, és szívátültetésre van szüksége. Talál egy lehetséges donort: Stefan (Marek Kudełko) válságos pillanatot él meg – elvesztette az állását, a barátnőjét és véget akar vetni mindennek. Váratlan események sorozata mindent megváltoztat: Konstany új szívét kap egy másik donortól (és megváltoztatja gazdag, de felületes életét) és Stefan, több öngyilkossági kísérlet után, melyben Konstany emberei segédkeztek, újra életcélokat talál magának. Így mindkét veszélyben lévő ember életben marad. A film üzenete pozitív: az élet fontosabb, mint a gazdagság.

12 MARTY: Ingmar Bergman, 128–133.

13 ESTÈVE: Krzysztof Zanuss, 142.

14 MARCZAK: *Spirala*, 503.

A másik lengyel filmrendező, Krzysztof Kiesłowski több fontos filmjében jelenik meg az öngyilkosság: *Befejezés nélkül* és *Tízparancsolat*. A *Befejezés nélkülben* (*Bez końca*, 1984), mely egy pesszimista dráma, és Lengyelországban játszódik a Jaruzelski tábornok által 1981-ben bevezetett hadiállapot kezdetén Urszula (Grażyna Szapołowska), aki most vesztette el férjét, Anteket (Jerzy Radziwiłowicz), aki ügyvédként a Szolidaritás szakszervezet egy tagját védte, képtelen férje nélkül élni. Úgy dönt, hogy bekapcsolja a konyhai gáztűzhelyet, és öngyilkos lesz: az utolsó jelenetben Urszula és férje egy parkban sétálnak, ez a túlvilág jelképe. Ahogyan a kritikus megjegyzi: „az egyház tiltakozott a szex- és öngyilkossági jelenetek ellen”¹⁵ ebben a filmben: ez a tiltakozás elég behatárolt volt, és Krzysztof Kłopotowski írta le, egy ateista filmkritikus a „Przegląd Powszechny” jezsuita folyóiratban, mely a hadiállapot idején minden szerző számára nyitott volt, vallásos meggyőződéstől függetlenül.

A *Tízparancsolat* – „*Ne paráználkodj!*”-ban (és a *Rövidfilm a szerelemről/Krótki film o miłości* vágatlan verziójában, 1988) különös öngyilkosságot kísérel meg a 19 éves Tomek (Olaf Lubaszenko), aki vonzódik 35 éves szomszédjához, Magdához (Grażyna Szapołowska). Magda a szerelem szakértője (sok partnere van), nem hiszi, hogy létezik szeretet, és szexuálisan provokálja a fiatalembert. Tomek, aki tapasztalatlan és megalázott, fölvégja az ereit. Magdának bűntudata van, és a megbánás megváltoztatja – szerencsére, egy kritikus szerint a film nem ismétli a „szajha–szent sztereotípiát”, és nem is szentimentális melodráma.¹⁶ A *Rövidfilm a szerelemről* teológiai értelmezése Tomek drámai gesztusában nem az öngyilkosságot látta, hanem a vallási áldozatot: „Tomek, akinek tiszta szerelme, szenvedése és áldozatos »halála« radikális változást, megtérést hozott Magda életébe, Krisztus vagy inkább Krisztus-alak.”¹⁷

A *Tízparancsolat* két filmje – a „*Ne paráználkodj!*” és a „*Hamis tanúságot ne szólj felebarátod ellen!*” – „a szeretetről szól az emberi sexualitás kontextusában”¹⁸ és megmutatja tragikus következményeit: öngyilkossági kísérleteket. A *Tízparancsolat* sorozat kilencedik epizódjában (*Decalog, dziewięć*, 1988), Roman (Piotr Machalica) egy varsói kórház orvosa, kétszer próbálja megölni magát: először, miután impotenciával diagnosztizálták, szándékosan karambolozott az autójával. A második öngyilkossági kísérlet a film végén van: miután meggyőződött felesége hűtlenségéről, Roman lezuhan egy hídról, de hála Istennek nem hal meg. A *Befejezés nélkülben* az öngyilkosság pozitív, felszabadító megoldás (halála után Urszula csatlakozik férjéhez, de elhagyta gyermeküket), a *Tízparancsolat* – „*Hamis tanúságot ne szólj felebarátod ellen!*”-ben Roman nincs egyedül: mindkét jelenetben egy titokzatos kerékpáros fiatalember figyel: ez a szereplő, melyet Artur Barciś játszik, jelen van a *Tízparancsolat* kilenc epizódjának döntő jeleneteiben, akkor is, amikor Tomek, miután Magda megalázta, elfut a *Tízparancsolat* – „*Ne paráználkodj!*”-ban. Ő Isten arca, aki „nem gyönyörködik a bűnös halálában” (Ezékiel 33,11)? Egy Kiesłowski filmjeiről szóló érdekes tanulmányban Joseph G. Kickasola „Theophanes”-nek neve-

15 MAURER: Krzysztof Kiesłowski, 35.

16 WACH: Krzysztof Kiesłowski, 302.

17 BAUGH: *Imaging the Divine*, 179.

18 GARBOWSKI: Krzysztof Kiesłowski's Decalogue Series, 22.

zi, aki megmutatja Istent¹⁹: ebben az esetben azt az Istent, aki megmenti az ember életét.

Érdekes megfigyelni ezt a két lengyel rendező közötti dialógust: Tomasz Tuliński sétája a *Spirálban* (1978) hatott a *Befejezés nélkül* (1984) zárójelenetére, és a kerékpáros ember nemcsak figyel (mint a *Tízparancsolat – „Hamis tanúságot ne szólj felebarátod ellen!”*-ben, 1988), hanem aktívan segít is kétszer megmenteni az öngyilkos életét az *And a Warm Heartban* (2008).²⁰

A *A hetedik kontinens/Der siebente Kontinent* (rend. M. Haneke, 1989) meséje egyszerű, három részes (három egymás utáni év, 1987-től): Georg Schober (Dieter Berner), felesége Anna (Birgit Doll) és nyolcéves lányuk Eva (Leni Tanzer) tipikus középosztálybeli család. A film bemutatja mindennapi életüket (otthon, munka, iskola, vásárlás, étkezés), a kommunikáció és az érzelmek zavaró hiányát közöttük, mely időnként láthatóvá válik, és drámai, erőszakos módon robban. Az utolsó részben a család elpusztítja önmagát: a lakásukat szisztematikusan lerombolják és kollektív öngyilkosságot követnek el, melyet közvetlenül nem mutat be nekünk, csupán döntésük következményeiről értesülünk, és van egy információ a bűntény érthetlenségéről a filmvégi feliratok előtt. Reinhold Zwick számára a *A hetedik kontinens/Der siebente Kontinent* az apokaliptikus film egyik példája, melyben egy kicsiny személyes világ ér véget.²¹ Az öngyilkosság állandó témája Hanekének: a *Rejtélyben (Caché)*, 2005) is megöli magát az egyik főszereplő; valószínűleg ugyanúgy, ahogyan Georges vet véget életének a *Szerelem/Amourban* (2012).

Az egyik legújabb – és legkegyetlenebb – film az öngyilkosságról egy svájci dokumentumfilm (*The Sound of Insects: Record of a Mummy*, rend. P. Liechti, 2009), mely Masahiko Shimada könyvének feldolgozása (*Until I am a Mummy*), és igaz történeten alapul. A film arról szól, hogy az észak-amerikai erdőben megtalálják egy negyvenéves ember mumifikált holttestét és naplóját, mely részletesen leírja a férfi indítékait, előkészületeit és önelemzését több hetes haldoklásáról önmaga éheztetésével, egy ideiglenes sátorban, egy távoli erdőben. A film megnyerte 2009-ben az Európai Filmakadémia dokumentumfilmes díját „minimalista eszközök felfedezéséért egy élet és halál közötti rendkívüli, vizuális történet megteremtése érdekében”.

Egy filmkritikus ezt írta: „Liechti filmjében egy narrátor színtelen hangon olvassa ennek a névtelen embernek a naplójegyzeteit, ahogy aggályosan részletezi a saját haldoklását (például »20. nap, hányingert éreztem«) és elmondja töprengéseit, főleg a halálról. Nem sokat tudunk meg róla, kivéve, hogy – és ez egy csöppet sem meglepő – nem érez erős kötődést a világhoz.” De a rövid leírás mögött ott a szigorú ítélet a filmről: „Liechti egyértelműen értékeli, sőt egyfajta lelki szépséget is talál abban, ahogy ez az ember radikálisan lemond az életről. Megbocsátható, ha dermesztőnek találjuk.”²² Ez a film nemcsak azért vitatott, mert dermesztő: sokkal zavaróbb az öngyilkosság, mely talán az extrém egoizmus eredménye. Nem tudjuk meg a halottnak sem a nevét, sem az indítékait.

19 KICKASOLA: *The Films of Krzysztof Kiesłowski*, 163.

20 MARCZAK: *Niepokój i tęsknota*, 463.

21 ZWICK: *Auswahlfilmographie: Endzeit-Kino*, 227–231.

22 SALTZ: *A Man's Slow Suicidal Walk to Starvation in the Forest*

A *Poézis – mégis szép az élet* (Shi, rend. L. Chang-Dong, 2010), egy dél-koreai film első jelenetében hatalmas, lassú folyót látunk: egy lány holtteste úszik a víz színén. A néző később megtudja, hogy a kamaszlány, akit iskolatársai megerőszakoltak, leugrott a hídról. A film főszereplője egy 66 éves asszony, Mija (Yun Jeong-Hie), aki tizenéves unokájával, Wookkal (Lee Da-wit) lakik együtt. Memórizavarai miatt (Mija elfelejti a szavakat) orvoshoz megy: az Alzheimer betegség korai szakaszát diagnosztizálják nála, ezért Mija elmegy költészetet tanulni a helyi felnőttképzési központba, ahol a tanár arra biztatja diákjait, hogy írjanak verset. Mija hamarosan ráébred, hogy Wook egyike azoknak a fiúknak, akik felelősek Hee-jin öngyilkosságáért. A szülei azt tervezik, hogy kártérítési pénzt ajánlanak fel a halott lány anyjának, egy parasztasszonynak (Park Myeong-Shin), hogy megakadályozzák a fiúkkal szembeni törvényes fellépést. Mija beleegyezik abba, hogy fizet ötmilliót, de nem ért egyet velük: meghatja Hee-jin anyjának védtelensége a férfiak tervével szemben, és sikeresen megszarolja Kang urat, gazdag agyvérzéses betegét, akit félállásban ápol, hogy fizesse ki az órá eső részt az áldozat anyjának. Mija – aki nagyon szereti unokáját! – föladja Wookot egy rokonszenves helyi rendőrnek, akivel a felnőttképzési központban találkozik. Mija befejezett költeményét a zárójelenetben Hee-jin túlvilági perspektívájából halljuk.²³

A film dicséretet kapott a Cannes-i Filmfesztivál ökumenikus zsűrijétől (2010): Mija a költészet segítségével menekül a világban uralkodó erőszaktól, de kora és társadalmi helyzete ellenére sem veszíti el bátorságát és leleplezi az igazságot.²⁴ A fiatal lány a fiúk miatt lesz áldozata az öngyilkosságnak, melyet itt bünténynek tekintenek, amit meg kell büntetni.

Etikai szempontok

Bár az öngyilkosság gyakori témája a filmeknek, mégis a kutatásnak új, föl nem fedezett területe. A témát különböző módszertani szempontokból lehet tárgyalni: filmelemzések, a média hatásai, erkölcszociológia és etika.

Először is szükséges a filmeket kategorizálni: sok ezer öngyilkosság – indítékaik, módjaik és következményeik különbözőek, valószínűleg a konkrét kulturális, vallási, politikai vagy gazdasági helyzettől függően. A filmek tükrözik alkotóik meggyőződését vagy a kultúra változásait, és alkalmasak arra, hogy társadalmilag jelentős elbeszéléseket alkossanak.

Sürgősen tanulmányozni kell a filmbeli öngyilkosságokat a média hatásainak szempontjából: befolyásolja-e a filmbeli öngyilkosság (elkövetett vagy megkísérelt; valódi vagy fiktív) a nézők viselkedését? Kire és hogyan hat? Milyen következményeket figyelhetünk meg egy öngyilkossággal foglalkozó film sugárzása után?

²³ JOHNSTON: Film Review: Poetry.

²⁴ CONVENTS: A look at family values, 14.

Hogyan ítélné meg az etika egy filmet – a történetet, a főszereplőket, az ajánlott élet- és antropológiai modelleket, a producerek döntéseit? A film üzenetét nem választhatjuk el társadalmi szerepétől és kontextusától: fölveti a szólásszabadság vagy cenzúra kérdését is.²⁵

Ez a cikk nem léphet föl a teljesség igényével: de meghatározza a fő problémákat, és javaslatot tesz egy lehetséges interdiszciplináris etikai kutatásra a filmekről és jelentésükről.

Fordította: Balog Margit

A szerző

Marek Lis, katolikus pap, az Opoli Egyetem Teológiai Karának professzora, ahol a Homiletika, Média és Kommunikáció Tanszékét vezeti. Fő kutatási területe a kommunikáció szerepe az egyházban és a filmek teológiai értelmezésében. Többször volt tagja nemzetközi filmfesztiválok ökumenikus zsűrijének (pl. Jereván, Varsó, Fribourg, Cannes).

Felhasznált irodalom

- BAUGH, L.: *Imaging the Divine. Jesus and Christ-figures in Film*, Kansas-City, Sheed & Ward, 1997.
- CONVENTS, G.: A look at family values, in: *Signis Media* 2 (2010)
- CROWTHER, B.: It's a Wonderful Life, Movie Review, *New York Times* (1946. december 23.)
- ESTÈVE, M.: Krzysztof Zanussi. La recherche de l'Absolu, in: *Ciném Action* 49 (1988)
- GARBOWSKI, C.: *Krzysztof Kieślowski's Decalogue Series. The Problem of the Protagonists and Their Self-Transcendence*, Lublin, Maria Curie-Skłodowska University Press, 1997.
- JOHNSTON, T.: Film Review: Poetry, in: *Sight & Sound* 8 (2011)
- KICKASOLA, J. G.: *The Films of Krzysztof Kieślowski. The Liminal Image*, New York–London, Continuum, 2004.
- KUNCZIK, M.–ZIFFEL, A.: *Publizistik*, Köln, Böhlau, 2005.
- KUNCZIK, M.–ZIFFEL, A.: *Gewalt und Medien. Ein Studienhandbuch*, Köln, Böhlau, 2006.
- KRIZANOVICH, K.: It's a Wonderful Life (1946), in: Schneider, S. J. (ed.): *1001 Movies You Must See Before You Die*, London, Quintet, 2008, 222–223.
- MARCZAK, M.: *Niepokój i tęsknota. Kino wobec wartości. O filmach Krzysztofa Zanussiego*, Olsztyn, Wydawnictwo UWM, 2011.
- MARCZAK, M.: Spirala, in: Lis, M.–Garbicz, A. (eds.): *Światowa encyklopedia filmu religijnego* [A világ vallásos filmjeinek enciklopédiája], Kraków, Biały Kruk, 2007.
- MARTY, J.: *Ingmar Bergman. Une poétique du désir*, Paris, CERF, 1991.
- MAURER, M.: *Krzysztof Kieślowski*, Harpenden, Pocket Essentials, 2000.
- McQUAIL, D.: *McQuail's Mass Communication Theory*, London, Sage, 2000.
- RUEG, J. G.: *Le cinéma en quête de sens*, Toulouse, Editions du Carmel, 2006.
- SALTZ, R.: A Man's Slow Suicidal Walk to Starvation in the Forest, in: *The New York Times* (2010. október. 21.)

²⁵ SOVA: Forbidden Films szerint nincs olyan információ, hogy az öngyilkos jelenetek miatt cenzúráztak volna filmet.

- SOVA, D. B.: *Forbidden Films: Censorship Histories of 125 Motion Pictures*, New York, Facts on File, 2001.
- STACK, S.–BOWMAN, B.: *Suicide Movies. Social Patterns 1900–2009*, Cambridge–Göttingen, Hogrefe, 2012.
- STOCK, D. (ed.): *Kieślowski on Kieślowski*, London–Boston, Faber and Faber, 1993.
- WACH, M.–KIEŚŁOWSKI, K.: *Kino der moralischen Unruhe*, Köln, KIM, 2000.
- ZWICK, R.: Auswahlfilmographie: Endzeit-Kino, in: Müller, J.–Zwick R. (Hgs): *Apokalyptische Visionen. Film und Theologie in Gespräch*, Schwerte, Katholische Akademie Schwerte, 1999, 227–231.